

ПРОГРАМНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ САНАТОРНОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

У статті проаналізовано ключові характеристики виховної системи санаторної школи-інтернату та особливості її програмно-технологічного забезпечення. На прикладі санаторної загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів у структурі Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру розкрито можливості системного підходу до програмно-технологічного забезпечення виховної системи, компонентами якого є виховні цільові програми й технології. Охарактеризовано виховні цільові програми для учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку: “Я і мистецтво”, “Я – громадянин України”, “Я серед людей”, “Я – особистість”, “Я і праця”, “Я і природа”, технології планування життєдіяльності дитячих колективів, учнівсько-студентського самоврядування, інтерактивну технологію “Океан життєвої компетентності”.

Ключові слова: санаторна школа-інтернат, виховна система, цільова виховна програма, виховна технологія, планування життєдіяльності дитячих колективів, учнівсько-студентське самоврядування.

Сучасний стан і тенденції розвитку системи спеціальної освіти України вимагають від фахівців нагального вирішення низки актуальних проблем, у тому числі й проблеми ефективного виховання школярів в умовах санаторних шкіл-інтернатів. Виконання положень Декларації прав дитини, Конвенції ООН про права дитини, Стандартних правил ООН щодо зрівняння можливостей інвалідів, Декларації Саламанки вимагає подолання певного розриву між роботою санаторних шкіл-інтернатів і сучасним соціокультурним життям, що стрімко розвивається в умовах викликів XXI ст.: глобалізації, інформатизації, розвитку нових технологій, зростання динаміки суспільних процесів тощо. Випускники мають увійти в доросле життя з компетентнісним потенціалом, достатнім для успішного виконання своїх громадянських і професійних обов’язків, для повноправної участі в соціальній практиці. Забезпечити такі результати можуть лише ті санаторні школи-інтернати, де виховна робота організована на системних засадах і спрямована на розвиток життєвої компетентності школярів у сукупності всіх її складових. Виховна система закладу має бути осередком активної діяльності всіх дітей, їх самоврядування, колективної відповідальності і співтворчості.

Сучасні науковці приділяють велику увагу аналізу сутності виховної системи та пошуку можливостей її вдосконалення з урахуванням типу навчального закладу. Л. Новікова термін “виховна система” розкриває з двох позицій. У вузькому розумінні поняття “виховна система” визначається як цілісний соціальний організм, який виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілей, суб’єктів, їхньої діяльності, спілкування, відносин, матеріальної бази) і має такі інтегративні характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат [5].

О. Вишневський вважає, що виховна система – це повноцінне насичене й суспільно значуще творче життя педагогів, вихованців, батьків, головним завданням якого є розвиток їх особистісних якостей, де самостійні компоненти педагогічного процесу розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку, що дає змогу виявити загальні системні властивості та якісні характеристики [1].

Н. Селіванова визначає виховну систему як комплекс взаємопов'язаних блоків: концепцію, мету, діяльність, яка забезпечує її реалізацію, суб'єкти діяльності, її складники й середовище [6]. Всі компоненти взаємопов'язані та взаємозалежні між собою і становлять єдність і цілісність, процес і результат одночасно. І. Чепуришкін у своїх дослідженнях використовує поняття “виховний простір”, яке вважає тотожним змісту терміна “виховна система” [8, с. 43]. Т. Шамова зазначає, що виховна система – це складна педагогічна система, яка має соціальний і психологічний характер [9].

Отже, запропоновані вище визначення терміна “виховна система” є різнорідними. Деякі науковці розглядають це поняття в широкому розумінні – як структуру макрорівня, що забезпечує реалізацію виховних завдань освітніх закладів району, інші – як структуру мікрорівня. Аналіз більшості дефініцій демонструє їх системний зміст, оскільки виховну систему розглядають переважно або як систему, або як сукупність компонентів.

Враховуючи особливості санаторного закладу – школи-інтернату як особливого типу установи, зміст поняття “виховна система” слід розуміти як упорядковану сукупність компонентів, взаємодія й інтеграція яких зумовлюють наявність у закладі можливості цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості дитини.

Розкриємо погляди науковців на структуру виховної системи. Так, Т. Волкова визначає структуру виховної системи школи як сукупність її компонентів: цілей системи; діяльності, яка забезпечує їх реалізацію; суб'єктів діяльності; відносин, які з'являються у діяльності суб'єктів; середовища системи та управління нею. Відносини між суб'єктами системи визначаються автором як системоутворювальний компонент, здатний забезпечити цілісність і розвиток виховної системи [2, с. 62–67]. За Г. Сорокою, головними компонентами системи є: індивідуально-груповий, ціннісно-орієнтаційний, функціонально-діяльнісний, просторово-часовий і діагностико-аналітичний компоненти. При цьому, на їх думку, класний керівник може не реалізувати свої повноваження, якщо в нього відсутні теоретичні знання, практичні вміння і, головне, гуманістичні орієнтації [7].

Отже, розгляд запропонованих дослідниками варіантів структури виховних систем дає змогу стверджувати, що методологічною основою більшості з них є теорія систем. Більшість дослідників виділяють такі складові системи: цілі, завдання, принципи, відносини суб'єктів процесу, побудова середовища розвитку тощо. Деякі дослідники за основу структурування виховної системи використовують діяльнісний підхід (розглядають виховну систему як процес), інші – компетентнісний підхід (розглядають структуру системи з точки зору способів реалізації її провідних завдань).

Разом із тим, недостатньо дослідженою залишається проблема програмно-технологічного забезпечення виховної системи санаторної школи-інтернату. Ігнорування науковцями й педагогами-практиками цієї проблеми буде гальмувати інноваційний розвиток закладів цього типу, адже саме завдяки використанню цільових програм і технологій педагог може запобігти аморфності виховної системи, невпорядкованості й нескоординованості зусиль її суб'єктів, досягти чіткої організації виховного процесу й високої ймовірності отримання запланованого результату – підготовки компетентних випускників закладу.

Мета статті – аналіз ефективного програмно-технологічного забезпечення виховної системи санаторної школи-інтернату.

Забезпечити високу ефективність програмно-технологічного забезпечення виховної системи санаторної школи-інтернату можна за рахунок розробки та експериментальної перевірки кожного його компонента – окремої виховної програми та технології. При цьому слід враховувати, що кількісні і якісні характеристики цих компонентів не є довільними чи ситуативними. Навпаки, вони мають бути чітко спроектовані з урахуванням напрямів реалізації виховної системи закладу. Залежність кількості та змісту цільових виховних програм і технологій від базових констант виховної системи доцільно ілюструвати на прикладі санаторної загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів у структурі Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, в якому досліджувана проблема ефективно вирішена в результаті багаторічної експериментальної діяльності педагогічного колективу.

В. Нечипоренко зазначає, що виховна система Хортицького центру – це упорядкована сукупність компонентів, взаємодія та інтеграція яких зумовлює здатність закладу цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості дитини. Система побудована на концепції педагогіки та психології життєтворчості особистості та охоплює весь педагогічний процес, інтегруючи навчальні заняття, виховні заходи, діяльність батьківського комітету, роботу студентсько-учнівського самоврядування, гурткову роботу й діяльність соціально-психологічної служби тощо [4, с. 110].

Метою впровадження виховної системи Хортицького центру є створення насиченого виховного простору для розвитку в дітей життєвої компетентності, ключових життєвих компетенцій, життєтворчості (у процесі розвитку життєвої компетентності має здійснитися моральний, інтелектуальний, фізичний, естетичний розвиток і саморозвиток учнів, їх становлення як громадян незалежної демократичної України).

Таким чином, головною метою виховання в Хортицькому центрі є становлення дитини як творця і проектувальника свого життя, який вміє визначати свою життєву стратегію, прагне бути компетентною, відповідальною, соціально активною і мобільною особистістю.

Якісна реалізація мети виховної системи була б неможливою без її програмно-технологічного забезпечення, компонентами якого є виховні цільові програми й технології.

Виховні цільові програми для дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку були розроблені на основі змісту Національної програми

виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Національна програма передбачає формування в учнів: ціннісного ставлення особистості до природи; ціннісного ставлення особистості до людей; ціннісного ставлення особистості до суспільства й держави; ціннісного ставлення особистості до себе; ціннісного ставлення особистості до мистецтва; ціннісного ставлення особистості до праці.

Враховуючи ці пріоритети, в Хортицькому центрі було розроблено шість виховних цільових програм для учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку: “Я і природа”, “Я серед людей”, “Я – громадянин України”, “Я – особистість”, “Я і мистецтво”, “Я і праця”. Взаємодоповнення цих програм дає змогу здійснювати педагогічно доцільний вплив на всі ключові аспекти аксіологічного потенціалу школярів, сприяти їх розвитку як особистостей з гуманістичною позицією, високою культурою мислення і вчинків, правовою та екологічною свідомістю.

Проте сформованість базових ціннісних орієнтацій ще не означає, що дитина досягла високого рівня компетентності. Для цього необхідно забезпечити розвиток здатності керуватися ціннісними орієнтаціями при вирішенні різних проблем, які неодмінно впливають на життєдіяльність будь-якої людини. З цією метою соціальні педагоги-вихователі Хортицького центру використовують інноваційні технології, що передбачають активність кожного вихованця як суб’єкта індивідуальної та колективної життєтворчості, а саме технології планування життєдіяльності дитячих колективів, виховної інтерактивної технології “Океан життєвої компетентності” і технології учнівсько-студентського самоврядування.

Метою технології планування життєдіяльності дитячих колективів є підвищення суб’єктного статусу кожної дитини в умовах виховного процесу за рахунок її залучення до процесу планування колективної життєдіяльності. Технологія включає чотири етапи: цілепокладання, колективне планування, реалізація плану життя дитячого колективу та аналіз результатів проведеної роботи.

Виховна інтерактивна технологія “Океан життєвої компетентності” базується на компетентнісному підході до організації виховного процесу, а також на концепції педагогіки та психології життєтворчості особистості. Це зумовило підвищення уваги до системи методів, здатних забезпечити компетентнісний розвиток і життєтворче зростання школярів. У результаті багаторічного пошуку та апробації методичного забезпечення, що відповідає цілям технології, було визначено такі методи, ефективні для проведення занять, а саме: прийняття та повторення правил роботи (для належної організації занять, створення атмосфери активної та конструктивної діяльності); дискусії (сприяють активізації учасників, набуттю ними комунікативного досвіду, розвитку в них логічного та критичного мислення, аналітичних здібностей); “мозковий штурм” (є незамінним методом розвитку креативності та асоціативного мислення, сприяє консолідації зусиль учасників для пошуку оптимальних варіантів вирішення складних проблем); аналіз запропонованої інформації (поданої у вигляді відеоматеріалів, притч, кейсів), який забезпечує

осмислену роботу учасників; проблематизація змісту виховних заходів (постановка проблеми, актуальної для всіх учасників); рольові ігри (виявляються дуже ефективними при визначенні варіантів розв'язання змодельованих проблемних ситуацій); міні-лекції (для компактного подання інформації) з подальшим обговоренням запропонованого матеріалу.

Наступною інноваційною виховною технологією є технологія учнівсько-студентського самоврядування, яка має на меті виховання в учнів почуття власної гідності та прагнення активно діяти через залучення їх до суспільно корисних дій і надання їм можливості виявляти свої організаторські здібності, ініціативу та творчість. Участь у шкільному самоврядуванні природним шляхом розкриває життєтворчий потенціал дитини, сприяє мобілізації її компенсаторних ресурсів у процесі активної самодіяльності, спрямованої на розв'язання суспільно значущих завдань.

Технологія передбачає впровадження шестиетапного алгоритму здійснення педагогічного керівництва процесом розбудови системи шкільного самоврядування на засадах педагогіки життєтворчості особистості. Перший етап – попередня робота ініціаторів шкільного самоврядування: вивчення досвіду організації шкільного самоврядування (власного й викладеного в літературі); аналіз вихідної ситуації; продумування ідеї, евристичне моделювання майбутньої системи; пошук односторонніх; розробка плану проведення загального збору-старту. Другий етап – збір-старт (стимулювання творчої думки через товариське спонування до продуктивного мислення; система тренінгових і проблемних ситуацій; вироблення робочої моделі шкільного самоврядування та розробка плану запровадження її у життя; формування мікроколективів активістів щодо різних напрямів організаторської діяльності). Третій етап – поширення спроектованих новоутворень на весь учнівсько-педагогічний колектив закладу (мотиваційно-роз'яснювальні заходи, інформаційні акції, рекламні кампанії тощо). Четвертий етап – діяльнісно-креативна розбудова системи шкільного самоврядування на загальноколективному рівні (презентація моделі самоврядування, виборча компанія, створення органів самоврядування, навчання активу, проведення загальношкільних і групових заходів за проєктивно-рефлексивним, адаптивно-розвивальним і активно-перетворювальним видами діяльності). П'ятий етап – широкомасштабна інтеграція самоврядування в усі сфери життєдіяльності шкільного колективу. Ефективність реалізації цього етапу визначається чітким узгодженням і взаємодоповненням діяльності вихованців і педагогів. Шостий етап – оцінювання результатів упровадження моделі самоврядування та її системне вдосконалення.

Висновки. Сучасні науковці приділяють велику увагу аналізу сутності виховної системи та пошуку можливостей її вдосконалення з урахуванням типу навчального закладу. Окремі автори розглядають поняття “виховна система” в широкому значенні як структуру макрорівня, що забезпечує реалізацію виховних завдань освітніх закладів району, інші – як структуру мікрорівня. Аналіз більшості дефініцій демонструє їх системний зміст, оскільки ви-

ховну систему розуміють переважно або як систему, або як сукупність компонентів. Враховуючи особливості санаторного закладу – школи-інтернату як особливого типу установи, зміст поняття “виховна система” слід розглядати як упорядковану сукупність компонентів, взаємодія й інтеграція яких зумовлює наявність у санаторному закладі можливості цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості дитини.

Ефективне програмно-технологічного забезпечення виховної системи санаторної школи-інтернату передбачає впровадження цільових виховних програм для учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку: “Я і мистецтво”, “Я – громадянин України”, “Я серед людей”, “Я – особистість”, “Я і праця”, “Я і природа”, а також інноваційних технологій, що передбачають активність кожного вихованця як суб’єкта індивідуальної та колективної життєтворчості, а саме технології планування життєдіяльності дитячих колективів, виховної інтерактивної технології “Океан життєвої компетентності” і технології учнівсько-студентського самоврядування.

Список використаної літератури

1. Вишневський О. І. Теоретичні основи педагогіки : курс лекцій / О.І. Вишневський, О.М. Кобрій, М.М. Чепіль ; [за ред. О.І. Вишневського]. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 268 с.
2. Волкова Т.І. Управління розвитком виховної системи загальноосвітніх навчальних закладів інноваційного типу / Т.І. Волкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол. : Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8 (61). – С. 62–67.
3. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / І. Бех, Т. Алексеєнко, Г. Балл та ін. // Освіта України. – 2004. – № 94. – С. 6–10.
4. Нечипоренко В.В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції : монографія / В.В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького нац. навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. – 512 с.
5. Новикова Л.И. Школа и среда / Л.И. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 98 с.
6. Силиванова Н.Л. Современные представления о воспитательном пространстве / Н.Л. Силиванова // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 35–39.
7. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології : навч.-метод. посіб. для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО / Г.І. Сорока. – Х., 2002. – 128 с.
8. Чепурышкин И.П. Моделирование воспитательного пространства школ-интернатов для детей с ограниченными возможностями : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Игорь Петрович Чепурышкин. – Казань, 2006. – 247 с.
9. Шамова Т.И. Воспитательная система школы: сущность, содержание, управление / Т.И. Шамова, Г.Н. Шибанова. – М. : ЦГЛ, 2003. – 200 с.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014.

Позднякова Е.Л. Программно-технологическое обеспечение воспитательной системы санаторной школы-интерната

В статье проанализированы ключевые характеристики воспитательной системы санаторной школы-интерната и особенности ее программно-технологического обеспечения. На примере санаторной общеобразовательной школы-интерната I–III ступеней в структуре Хортицкого национального учебно-реабилитационного многопрофильного центра раскрыты возможности системного подхода к программно-технологическому

обеспечению воспитательной системы, компонентами которого являются воспитательные целевые программы и технологии. Охарактеризованы воспитательные целевые программы для учащихся младшего, среднего и старшего школьного возраста: “Я и искусство”, “Я – гражданин Украины”, “Я среди людей”, “Я – личность”, “Я и труд”, “Я и природа”, технологии планирования жизнедеятельности детских коллективов, ученическо-студенческого самоуправления, интерактивная технология “Океан жизненной компетентности”.

Ключевые слова: санаторная школа-интернат, воспитательная система, целевая воспитательная программа, воспитательная технология, планирование жизнедеятельности детских коллективов, ученическо-студенческое самоуправление.

Pozdnyakova O. Program-technological support of the educational system of a sanatorium boarding school

The article analyzes the key characteristics of the educational system of a sanatorium boarding school and features of its program-technological support. It was established that in the broad sense the educational system is considered as a structure of macrolevel that realizes the educational objectives of the educational institutions of a district, in the narrow sense as the macro structure. The analysis of the majority of definitions points to their system-defined contents, mainly because the educational system is considered either as a system or as a collection of components.

It was determined that the problem of the program-technological support of the educational system of a sanatorium school is not enough investigated. The possibilities of the systemic solution of this problem are illustrated on the example of the sanatorium boarding school of I-III levels in the structure of Khortytskyi national multidisciplinary educational and rehabilitation center. It was revealed the target, principles and functions of the educational system and its program-technological software, which components are the principle educational programs and technologies. In accordance with the priorities of the National program of children's and youth's education in Ukraine, Chortitsky center developed and implemented six principle educational programs for students of primary, middle and high school age, “I am and art”, “I am a citizen of Ukraine”, “I am among people”, “I am a person”, “I am and work”, “I am and nature”.

The complementarity of these programs enables to realize the pedagogical reasonable influence on all key aspects of the students' potential, to facilitate their development as individuals with the humanistic position, with the high culture of thinking and actions, with the legal and ecological consciousness. In order to develop the students' key competencies in Khortitsky center are implemented the innovative technologies that provide each pupil activity as a person of individual and collective life creation.

Key words: special boarding school, educational system, targeted educational program, educational technology, plan of vital activity of children' collective, pupils-students government.